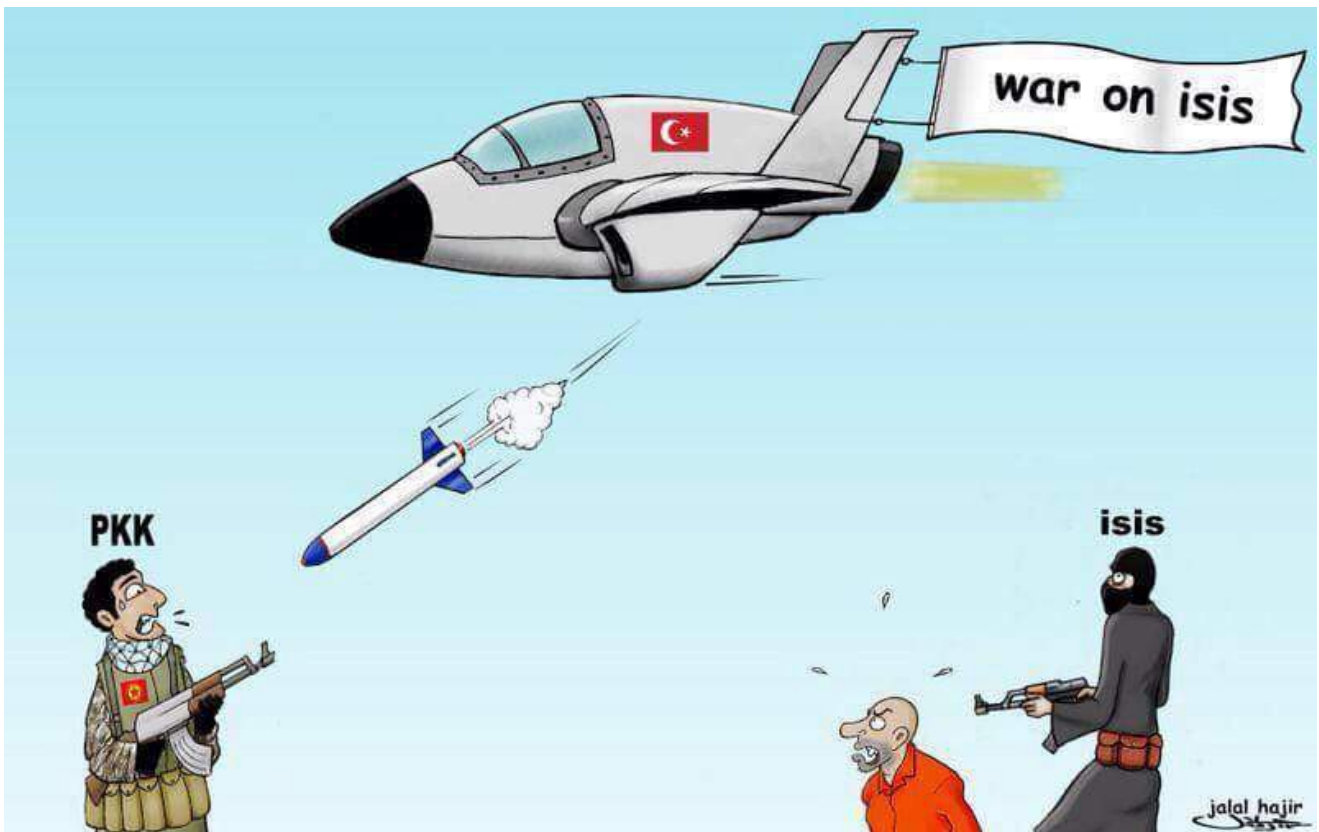

Nederlandse wapens en Turks militair optreden

Stop Wapenhandel, februari 2017
Benjamin Baars

Stop
Wapenhandel

Anna Spenglerstraat 71
1054 NH Amsterdam
info@stopwapenhandel.org
IBAN NL11 TRIO 0390 4073 80
www.stopwapenhandel.org

Mede mogelijk gemaakt door het Fonds Vredesprojecten.

Inhoudsopgave:

Inleiding.....	4
1. Oorlog in Turkse Koerdistan, Syrië en Irak.....	6
2. Export militaire goederen naar Turkije.....	12
3. Doorvoer militaire goederen naar Turkije.....	23
4. De Turkse wapenindustrie.....	24
5. Conclusie en aanbevelingen.....	29

Inleiding

Op 21 januari ging het Turkse parlement akkoord met een grondwetswijziging, die past binnen de jarenlange ontwikkeling waarin Erdogan steeds meer macht in Turkije naar zich toetrekt. Een ontwikkeling die in een stroomversnelling kwam door de staatsgreep in juli. Er is nog weinig zekerheid over de achtergrond van de staatsgreep, wel is duidelijk dat de maatregelen van de Turkse regering draconisch zijn. Door afkondiging van de noodtoestand kan de regering via decreet regeren zonder inmenging van het parlement. De afgelopen maanden zijn tal van kranten gesloten, radiostations het zwijgen opgelegd, tv-stations uit de lucht gehaald en journalisten, wetenschappers, militairen en juristen ontslagen of zelfs gearresteerd.

Al eerder kwam er een einde aan het fragiele vredesproces tussen de Turkse regering en de Koerdische PKK. In juli 2015 brak in Turks-Koerdistan een nieuw gewapend conflict uit na enkele jaren van vredesonderhandelingen. Tientallen politici van de HDP, de democratische vertegenwoordiging van de Koerden, zijn per decreet vervangen door stromannen van de partij van de president, de AKP. HDP-parlementariërs zijn gearresteerd nadat eerst hun onschendbaarheid was opgeheven.

Daarnaast treedt Turkije militair op in zijn buurlanden Syrië en Irak. Het versterken van de eigen positie heeft daarbij prioriteit. Onder het motto; 'de vijand van mijn vijand is mijn vriend' worden verschillende groepen gesteund en wisselen allianties. Als het zo uitkomt ondermijnt Turkije het beleid van zijn NAVO-bondgenoten.¹ Minstens net zo belangrijk als de regionale ambities lijkt de binnenlandse agenda van Erdogan. Erdogan gebruikt de conflicten om Turkse nationalistische sentimenten te versterken en wil deze verzilveren met het oog op het referendum over de invoering van een presidentieel systeem. Erdogan lijkt belangen te hebben bij conflict en dit staat een vreedzame oplossing in de weg.

De Nederlandse regering heeft regelmatig zorgen uitgesproken over het optreden van Turkije. Zo constateerde minister Koenders over de situatie in Turks-Koerdistan "een verslechterende situatie en een duidelijke toename van geweld, doden, uitgaansverboden en een burgerbevolking die letterlijk tussen twee vuren ligt in het zuidoosten van Turkije. Er is sprake van grootschalige verwoestingen en een toenemend aantal binnenlandse ontheemden." Het kabinet erkent het recht van de Turkse regering om maatregelen te nemen tegen "terroristische dreigingen, inclusief als die uitgaan van de PKK" maar "maatregelen dienen proportioneel te zijn en respect voor mensenrechten dient voorop te staan." Ook heeft minister Koenders grote zorgen geuit over de rechtsstaat en mensenrechten in Turkije.² Ten aanzien van de Turkse interventie in Syrië riep het kabinet

¹ http://www.huffingtonpost.com/david-l-phillips/research-paper-isis-turke_b_6128950.html

² BRIEF VAN DE MINISTER VAN BUITENLANDSE ZAKEN. Actuele situatie in Noord-Afrika en het Midden-Oosten. Den Haag, 6 januari 2016

Turkije en de Koerden op om de beschietingen te staken.³ Er was zorg in Tweede Kamer dat Turkije zijn NAVO-bondgenoten meetrekt in een oorlog.⁴

De regering stelt zich hard te maken voor diplomatieke oplossingen en versterking van de democratie in Turkije maar weigert hier consequenties aan te verbinden. Turkije is en blijft een bondgenoot en bovenal: Turkije moet voor de Europese regeringen vluchtelingen tegenhouden die de EU willen binnenkomen, en kan zich daarom veel veroorloven.

Juist omdat Turkije een NAVO bondgenoot is en een belangrijke geopolitieke positie heeft zou de Nederlandse positie eenduidig moeten zijn. Nederland heeft de afgelopen decennia een aanzienlijke bijdrage geleverd aan de opbouw van de Turkse krijgsmacht en wapenindustrie. Nederland levert (onderdelen van) tanks, gevechtsvliegtuigen en marineschepen. Tevens faciliteert het doorvoer van munitie. Ook werken Nederlandse bedrijven samen met de Turkse wapenindustrie. Gezien de huidige zeer zorgwekkende ontwikkelingen in Turkije is het nodig de stand van zaken te inventariseren en consequenties te trekken. In dit rapport zal een overzicht worden gegeven van de Nederlandse bijdrage aan de Turkse krijgsmacht en wapenindustrie.

³ Kamerbrief over rol Turkije in Syrië. 17 februari 2016

⁴ <http://nos.nl/artikel/2087524-koenders-turkije-hou-op-met-vijandigheden-in-noord-syrie.html>

Oorlog in Turks Koerdistan , Syrië en Irak

Grenzend aan Europa, Rusland en het Midden-Oosten heeft Turkije een bijzondere geopolitieke positie. Turkije was een van de eerste leden van de NAVO, toegetreden in 1952, en een belangrijk lid tijdens de Koude Oorlog vanwege de grens met Rusland. Sinds 2005 slepen er onderhandelingen tussen Turkije en de Europese Unie over toetreding van Turkije.

De militaire banden tussen Nederland en Turkije gaan ver terug. Turkije was samen met Griekenland jarenlang een grote afnemer van Nederlandse tweedehands wapens. In de jaren tachtig leverde het ministerie van Defensie ruim honderd afgedankte Starfighters en Northrop-jachtvliegtuigen aan Turkije. Tegen deze levering was veel protest vanuit vredes- en mensenrechtengroepen, maar omdat Turkije lid was van de NAVO werden exportvergunningen makkelijk afgegeven. Uit artikelen in 'Onze Luchtmacht' en 'Jane's Defence Weekly' bleek dat het Turkse leger in de jaren tachtig en negentig bij gevechten tegen de Koerden helikopters, tanks en bommenwerpers inzette, waaronder gevechtsvliegtuigen van het type dat Nederland leverde. In totaal kwamen bij de strijd tussen het Turkse leger en de Koerdische PKK meer dan dertigduizend mensen om het leven en werden drieduizend Koerdische dorpen verwoest.⁵

Hoop op vrede kwam in december 2012 met besprekingen tussen de Turkse regering en de PKK. Dit resulteerde in een akkoord over een wapenstilstand in maart 2013. Hiermee kwam de gewapende strijd tussen de PKK en Turkije na 29 jaar ten einde. De AK regering van Erdogan leek Koerden meer ruimte te willen geven en had hen ook als kiezers ontdekt. De Koerden zouden de wapens neerleggen in ruil voor meer autonomie en rechten.⁶

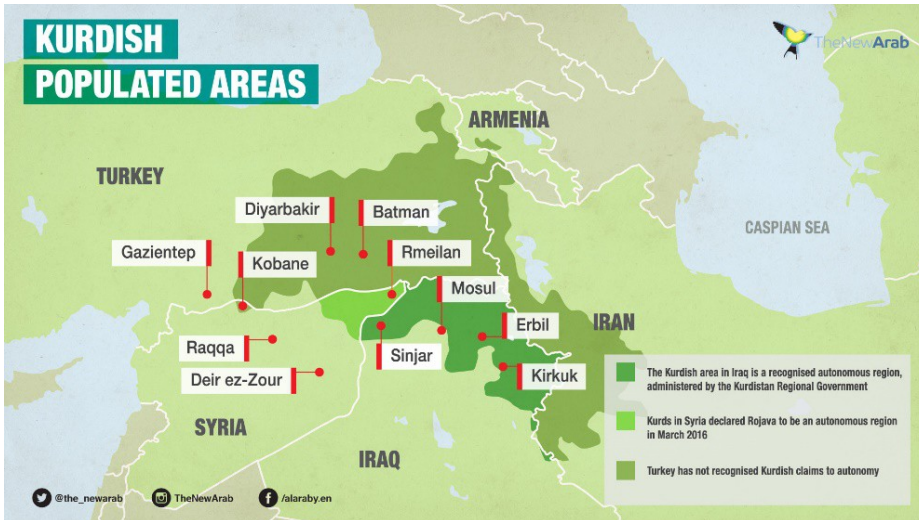
Doordat veel Koerden zich echter uitspraken voor de Koerdische HDP partij, die een bedreiging vormde voor Erdogan's positie, en door de burgeroorlog in Syrië, liepen de spanningen weer op. Wanneer IS in september 2014 een offensief start tegen de Koerden in de grensstreek van Turkije weigert Turkije in te grijpen, tot groot ongenoegen van veel Koerden. Het komt tot zware rellen met Turks-Koerdische activisten die de belegerde stad Kobani te hulp willen schieten, wat hen belet wordt door het Turkse leger.⁷ In juli 2015 escaleerde de situatie verder. De Turkse premier Ahmet Davutoğlu verklaarde dat zowel de PKK als IS terroristische organisaties zijn die moeten worden bestreden. Op 24 juli werden PKK doelen in Syrië en Noord-Irak gebombardeerd. Tegelijkertijd waren er grootschalige politie-invallen door het hele land waarbij honderden Koerden werden opgepakt. Hierna trok de PKK zich terug uit de vredesonderhandelingen en riep het op tot geheel verzet tegen de Turkse autoriteiten. In de daaropvolgende maanden escaleerde

⁵Wij moeten een bedrijf draaiende houden, Nederland wapenhandelaar. De Groene Amsterdammer, August 7, 2013

⁶ <http://www.turkijecorrespondent.nl/2013/03/22/pkk-leider-ocalan-kondigt-wapenstilstand-af/>

⁷ <http://www.nu.nl/buitenland/3897814/koerdische-protesten-turkije-kosten-veertien-levens.html>

het geweld van de Turkse regering richting de PKK steeds verder, met onder meer de belegering van Cizre in in september 2015 tot gevolg. Het geweld nam extreme vormen aan. Vooral in Koerdische regio's in het zuidoosten van Turkije was de schade enorm.⁸

Officieel richtte de strijd van het Turkse leger zich op PKK strijders, maar in feite was er sprake van ontvolkingspolitiek door een stelselmatige vernietiging van Koerdische steden door de Turkse regering. Een voorbeeld is de stad Sirkak die na een offensief van 80 dagen en uitgaansverboden van 254 dagen bijna volledig was verwoest.⁹

Mensen arriveren in Sirkak na een 9 maanden lange belegering¹⁰

Volgens een rapport van Amnesty International zijn naar schatting 2.360 mensen omgekomen, waaronder ten minste 368 burgers. Ongeveer een half miljoen mensen zijn gedwongen ontheemd door het geweld, de grootschalige vernieling van hun eigendommen en door de aanhoudende avondklok. Alleen al in Sur, het historische centrum van Diyarbakır, zijn volgens Amnesty International ongeveer 24.000 mensen

⁸<http://www.al-monitor.com/pulse/tr/originals/2016/09/turkey-new-anti-pkk-strategy.html#ixzz4S9bxFrqs>

⁹<http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/12/turkey-clashes-pkk-town-under-ruble.html#ixzz4SA1EUvQv>

¹⁰Photo by ILYAS AKENGİN/AFP/Getty Images. Nov. 14, 2016.

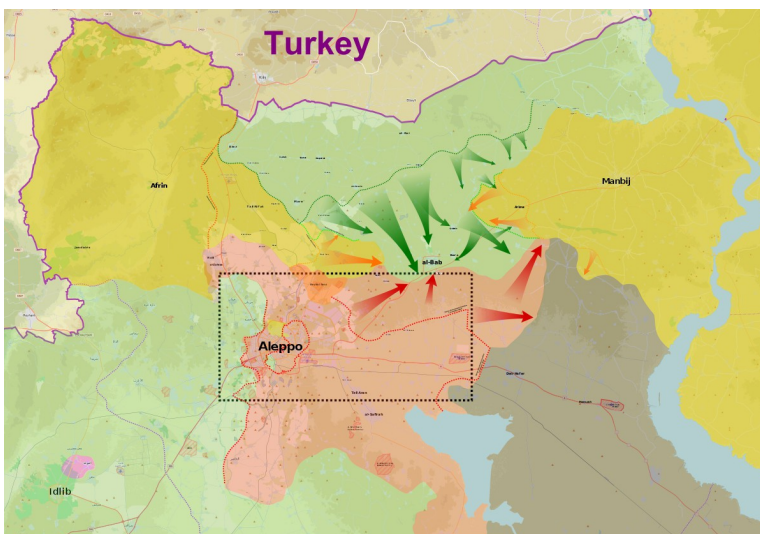
gedwongen te vertrekken en hebben zij geen vooruitzicht om terug te keren.¹¹

TURKIJE IN SYRIË

Niet alleen binnen de Turkse landsgrenzen, maar ook over de grens is Turkije militair actief. Op 24 augustus 2016 trokken Syrische rebellen (FSA) gesteund door Turkse speciale eenheden, tanks en vliegtuigen, de grens over richting de Syrische stad Jarablus. Volgens de officiële lezing om IS te verdrijven en een bufferstrook te creëren aan de grens met Turkije.¹² Mogelijk wil Turkije deze bufferzone in de toekomst gebruiken om Syrische vluchtelingen te herplaatsen. De bereidheid van Turkije om nog meer vluchtelingen op te nemen lijkt af te nemen. Zo zijn er meerdere meldingen gemaakt van Syrische vluchtelingen die werden geweigerd en beschoten door de Turkse grenswacht.^{13 14}

Toch lijkt machtspolitiek de voornaamste reden van de Turkse bemoeienis in Syrië. Turkije koestert regionale ambities en wil opnieuw een betekenisvolle rol spelen in de oude Ottomaanse regio's. De oorlog in Syrië die begon als volksopstand tegen een autoritair regime kreeg al snel een sektarisch kleur met de strijd tussen alevitische (sjiitische) minderheid die de centrale macht in handen heeft en de soennitische meerderheid van de bevolking. Syrië wordt het toneel van spel tussen regionale en internationale rivaliteiten, met aan de ene kant soennitische landen Saoedi-Arabië, Qatar en Turkije en aan de andere kant de sjiitische as met Iran, Irak en de Libanese Hezbollah.

Daarnaast lijkt een belangrijke reden voor de Turkse operatie in Syrië het voorkomen dat twee Koerdisch gecontroleerde gebieden aan de grens met Turkije zich bij elkaar kunnen voegen. De Koerden hebben sinds de strijd los is gebarsten in Syrië de facto een eigen staat, en Turkije doet er alles aan om verdere uitbreiding van Koerdisch gebied te voorkomen.

Turks offensief in Syrië (groene peilen). Gele gebieden worden gecontroleerd door de Koerden. (24-02-2017)

¹¹<https://www.amnesty.org/en/documents/eur44/5213/2016/en/>

¹²<https://www.middleeastmonitor.com/20161012-turkeys-options-operation-euphrates-shield-or-the-mosul-battle/>

¹³ <http://edition.cnn.com/2016/06/20/middleeast/sohr-turkey-syria-border-shooting/>

¹⁴ <http://www.politico.eu/article/turkeys-new-border-wall-will-stop-syrian-refugees-immigration-istanbul/>

Er is veel onduidelijkheid rond de wapens die Turkije, in samenwerking met Qatar, levert aan soennitische rebellen groepen in Syrië. Qatar zou alleen tussen april 2012 en maart 2013 zo'n 70 militaire cargovluchten organiseren met bestemming Turkije, vanwaar de Turkse geheime dienst (MIT) de leveringen over de grens met Syrië helpt. In Turkije breekt begin 2015 een schandaal uit als militaire documenten uitlekken waaruit blijkt dat de MIT wapens levert aan al-Qaeda in Syrië. Berichten over wapentransporten en financiële steun zijn echter extreem moeilijk na te gaan. Echter de chaos en de snel wisselende samenstellingen van de rebellengroepen maakt het heel waarschijnlijk dat wapens en steun bij 'ongewenste' groepen terecht komen.^{15 16 17} Zo zijn er meerdere aanwijzingen dat Turkije steun verleend(e) aan IS en andere rebellengroepen om de positie van de Koerden te verzwakken.^{18 19 20} Een belangrijke inkomstenbron van IS is olie. De olie wordt ter plaatse geraffineerd en verkocht op de lokale markt. Vandaar gaat een deel de grens over richting Jordanië en vooral Turkije. Het is niet duidelijk of beschuldigingen over de betrokkenheid van de Turkse leider Erdogan en zijn familie bij de oliesmokkel van IS kloppen, maar volgens een academisch onderzoek staat het in ieder geval vast dat Turkije minstens een oogje heeft dichtgeknepen bij de smokkelpartijen.^{21 22}

De acties van Turkije lijken vaak niet overeen te komen met de belangen NAVO-bonsgenoten. Turkse steun lijkt bij 'ongewenste' groepen terecht te komen en voert tegelijkertijd artilleriebeschietingen en bombardementen op door het Westen gesteunde groepen, de Syrische Democratische Strijdkrachten en het Koerdische YPG.

TURKIJE IN IRAK

Behalve bombardementen op (deels)Koerdische strijdgroepen in Syrië en Irak, is Turkije onuitgenodigd mee gaan vechten in de strijd om de Iraakse stad Mosoel. Turkije heeft een militaire basis in Noord-Irak met enkele honderden militairen vlakbij Mosoel waar verschillende groepen worden getraind voor de strijd tegen IS. Echter lijkt Turkije ook op andere wijze te willen deelnemen aan de strijd tegen Islamitische Staat in Irak. Er staan vier gevechtsvliegtuigen klaar en de Turkse artillerie vuurt 'uit zelfverdediging' nu al regelmatig op doelen van IS.

¹⁵ <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/exclusive-arab-states-arm-rebels-as-un-talks-of-syrian-civil-war-7845026.html>

¹⁶ <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/01/turkey-syria-intelligence-service-shipping-weapons.html>

¹⁷ <https://www.ft.com/content/f2d9bbc8-bdbc-11e2-890a-00144feab7de>

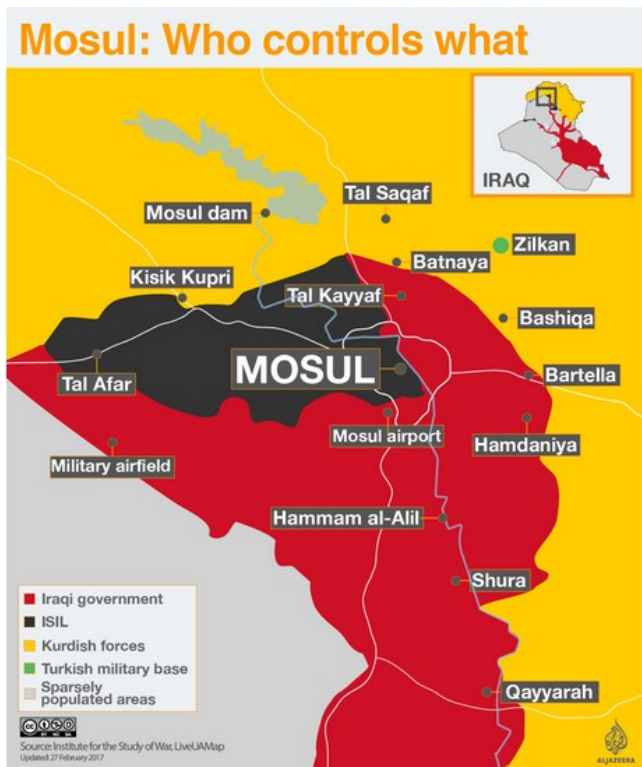
¹⁸ <http://europe.newsweek.com/isis-and-turkey-cooperate-destroy-kurds-former-isis-member-reveals-turkish-282920>

¹⁹ <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/09/turkey-syria-daily-exposes-transfer-weapons-supplies-to-isis.html>

²⁰ <http://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-turkey-arms-idUSKBN0061L220150521>

²¹ <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/russia-releases-proof-turkey-is-smuggling-isis-oil-over-its-border-a6757651.html>

²² http://www.huffingtonpost.com/david-l-phillips/research-paper-isis-turke_b_6128950.html

Erdogan werpt zich op als de beschermer van soennieten en Turkmenen in de regio en weigert een positie aan de zijlijn. 'We zullen deel zijn van de operatie, en rond de tafel zitten. Onze broeders en verwanten zijn daar' aldus Erdogan. Turkije wijst op de overwegend sjiitische regering van Irak en sjiitische milities die actief zijn in Mosoel. Volgens Erdogan heeft Turkije in het noorden van Irak een 'historische verantwoordelijkheid'. Irak was eeuwenlang onderdeel van het Ottomaanse rijk. Na de Eerste Wereldoorlog werd deze regio 'afgepakt' van Turkije volgens Erdogan.²³ De Iraakse regering heeft Turkije meerdere malen verzocht om de grenzen van Irak te respecteren. De situatie tussen Turkije en Irak dreigde te escaleren op 1 november, de dag dat de Iraakse troepen Mosoel binnen trokken. Turkije kondigde aan dat het tanks en artillerie richting de Iraakse grens stuurde. Volgens de Turkse minister van defensie was dit ter voorbereiding van belangrijke ontwikkelingen in de regio zodat Turkije actie kan ondernemen als dat nodig is. Dit was duidelijk een waarschuwing aan Sjiitische milities en de PKK om weg te blijven uit Iraakse regio's waar veel Turkmenen wonen. De Iraakse premier Al-Abadi stelde dat als Turkije de Iraakse grenzen niet respecteert er een oorlog zal komen tussen de landen.²⁴

Volgens Irak kenner Dries Lesage van de Universiteit Gent lijkt de Turkse inmenging in Irak en Syrië vooral een kwestie van machtspolitiek. Turkije is er vooral op uit paal en perk

²³ <http://www.elsevier.nl/buitenland/achtergrond/2016/10/turkije-probeert-zich-383378/>

²⁴ <https://www.trouw.nl/home/irak-zit-niet-te-wachten-op-turkse-deelname-aan-bevrijding-mosul~a61f3e65/>

te stellen aan uitbreiding van de sjiitische (Iraanse) invloedssfeer aan zijn zuidgrens. Turkije wil een belangrijke rol spelen in de regio en ziet Iran als steeds machtiger wordende rivaal. Van bondgenoot werd het door Iran gesteunde Assad-regime in 2012 opeens aartsvijand en met de door sjiieten gedomineerde regering van Irak zijn de betrekkingen flink bekoeld. Turkije vreest de vestiging van een sjiitische halve maan die zich uitstrekt van Iran tot de Middellandse Zee. De opmars van de Iraaks-Koerdische en Iraakse-Sjiitische milities zijn Turkije een doorn in het oog. Een soennitische regio in Noord-Irak met een vergaande autonomie - of zelfs onafhankelijkheid - zou daarom Turkije goed uitkomen.²⁵

Minstens net zo belangrijk als de regionale ambities lijkt de binnenlandse agenda van Erdogan. Erdogan lijkt Turkse nationalistische sentimenten te willen verzilveren met het oog op het referendum over invoering van een presidentieel systeem. Het Turkije van Erdogan denkt belang te hebben bij de conflicten en vervult hierdoor een destabiliserende rol in de regio ten koste van vrede en veiligheid.

²⁵ <http://www.volkskrant.nl/buitenland/tegenvaller-voor-turkije-sjiitische-milities-openen-aanval-op-is-bij-mosul~a4405091/>

Export militaire goederen naar Turkije

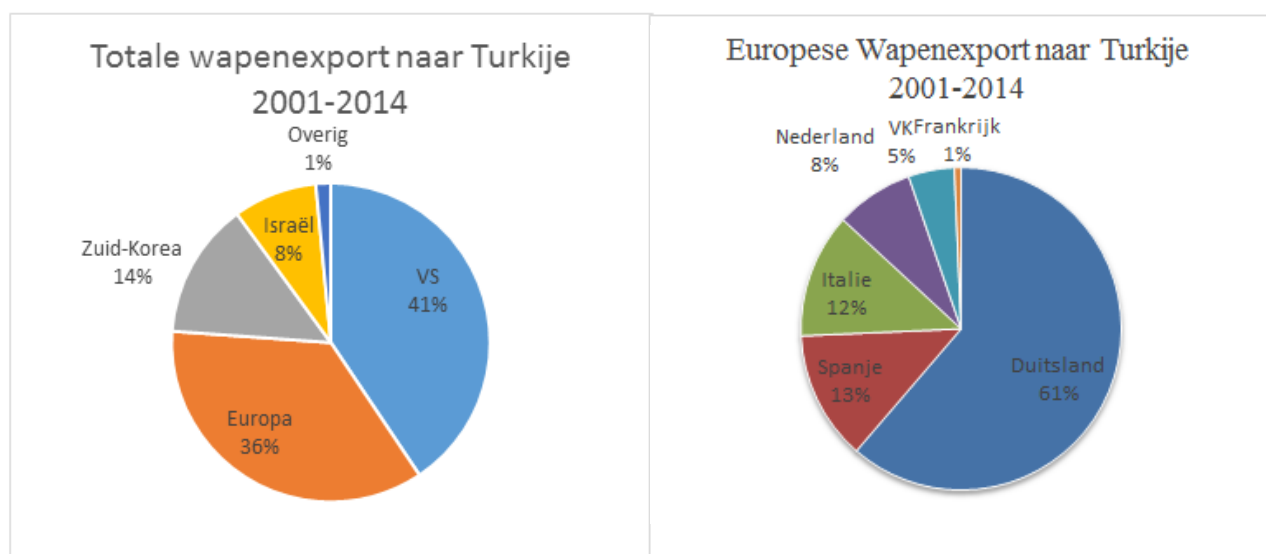
Vanuit Nederland kunnen niet zomaar wapens geëxporteerd worden. Voor de export van wapens ('strategische goederen') moet in de Europese Unie altijd een vergunning worden aangevraagd. De vergunningaanvraag wordt dan getoetst aan een aantal criteria met betrekking tot o.a. mensenrechten en oorlogsgevaar in het ontvangende land. In theorie is dus sprake van een ethisch wapenexportbeleid. Helaas zijn de criteria ruim te interpreteren en is de toepassing ervan niet consistent. In de praktijk kan elk land zijn wapenexportbeleid laten bepalen door economische, politieke of militaire belangen en komen vrede en mensenrechten in veel gevallen pas daarna.

Criteria toetsing EU gedragscode Wapenexport	
criterium 1	Naleving van de internationale verbintenissen van de EU-lidstaten
criterium 2	Eerbiediging van de rechten van de mens in het land van eindbestemming
criterium 3	Interne situatie van het land van eindbestemming ten gevolge van spanningen of gewapende conflicten
criterium 4	Handhaving van vrede, veiligheid en stabiliteit in de regio
criterium 5	Nationale veiligheid van de lidstaten, van de gebieden waarvan een van de lidstaten de buitenlandse betrekkingen behartigt, alsmede van bevriende landen of bondgenoten
criterium 6	Gedrag van het land dat wapens koopt, tegenover de internationale gemeenschap, met name de houding van dat land tegenover terrorisme, de aard van zijn bondgenootschappen en de eerbiediging van het internationale recht
criterium 7	Gevaar voor interne ontduiking of het ongewenst opnieuw uitvoeren van wapens
criterium 8	Economische capaciteit van het ontvangende land

In Nederland krijgt de uitvoer van militaire goederen naar NAVO- en EU-lidstaten en daarmee gelijkstelde landen (Australië, Japan, Nieuw-Zeeland en Zwitserland) in principe altijd een vergunning. Turkije is echter een uitzondering op deze regel, ondanks zijn

lidmaatschap van de NAVO.²⁶ Elk wapenexport naar Turkije wordt expliciet getoetst aan de exportcriteria.

In debat met de Tweede Kamer over het Nederlands wapenexportbeleid stelde minister Koenders in 2016: "Vanwege de situatie in zuidoost Turkije toetst het kabinet reeds sinds lange tijd extra kritisch vergunningaanvragen voor exporten van militaire goederen naar Turkije. Dit geldt in het bijzonder voor de criteria die betrekking hebben op de mensenrechten (criterium 2) en interne conflicten (criterium 3). Het kabinet neemt de coup poging en de daaraan gerelateerde recente ontwikkelingen mee in die kritische toetsing van vergunningaanvragen voor militaire goederen naar Turkije."²⁷

Grafiek Stop Wapenhandel. Bron SIPRI

Volgens cijfers van het onderzoeksinstituut SIPRI is Europa na de VS de grootste exporteur van militaire goederen naar Turkije. Nederland is goed voor ongeveer 8% van de totale Europese wapenexport naar Turkije.²⁸ In de periode 2006-2015 werd voor 418,52 miljoen euro aan militaire producten naar Turkije geëxporteerd. Daarmee staat het op nummer twaalf van grootste ontvangers van Nederlandse militaire producten.²⁹

Tabel 1: Afgegeven Wapenexportvergunningen Turkije (bedragen in miljoenen euro's)

2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Totaal
43.70	2.63	20.91	66.42	9.02	7.80	4.44	9.83	248.12	5.65	418.52

In de jaarrapporten wapenexportbeleid (2006-2015) van de regering werd slechts eenmaal melding gemaakt van een afgewezen vergunning voor wapenexport naar Turkije; in 2009 werd een vergunning geweigerd voor een enkelloops geweer, munitie en onderdelen,

²⁶ Het Nederlandse wapenexportbeleid in 2015. *Rapportage over de uitvoer van militaire goederen van de minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking en de minister van Buitenlandse Zaken.*

²⁷ Beantwoording kamervragen over rapport 'het Nederlandse wapenexportbeleid in 2015' (Kamerstuk 22054, nr. 277)

²⁸ http://armstrade.sipri.org/armstrade/html/export_values.php

²⁹ <http://www.stopwapenhandel.org/informatie/Overheid/overheid>

vanwege criterium 7 van de EU Gedragscode: het risico dat de lading een ongewenste andere eindgebruiker zou kunnen krijgen.

In het eerder genoemde debat met de Tweede Kamer vertelde Koenders dat er in 2016 drie aanvragen zijn afgewezen op criterium 3, onder meer voor gevechtshelikopters, vanwege de situatie in zuidoost Turkije.³⁰ Intussen werden ondanks de 'kritische toetsing' in 2015 en 2016 nog grote hoeveelheden aan vergunningaanvragen goedgekeurd voor uitvoer van militaire goederen.

Roemer, fractievoorzitter van de SP, diende op 13 september 2016 in de nasleep van de militaire coupoging in Turkije een motie in die opriep om de export van militair materieel aan Turkije op te schorten. De SP, PvdD, Groenlinks, De ChristenUnie en de PVV stemden voor deze motie, de overige fracties waren tegen. Minister Koenders ontraadde de motie en verklaarde dat; "de Kamer weet dat wij alle vergunningaanvragen reeds extra kritisch toetsen, ook die aan Turkije, ook al is dat een NAVO-bondgenoot. We toetsen die in het bijzonder op criteria van mensenrechten en intern conflict. Wij zijn geen voorstander van unilateraal wapenembargo tegen een NAVO-bondgenoot."³¹

EXPORT VAN VOERTUIGEN

Nederland heeft de afgelopen jaren regelmatig onderdelen van tanks en pantservoertuigen aan Turkije geleverd, zoals in de tabel is te zien. Ook worden reparaties uitgevoerd voor Turkse voertuigen. Nederland levert zowel onderdelen voor de productie van voertuigen als reserve-onderdelen, en levert ook reparaties.

Tanks en pantservoertuigen vormen het hart van de Turkse landmacht en worden veelvuldig ingezet in de strijd tegen de Koerdische bevolking in Turkije.³² Zo werd bijvoorbeeld bij de belegering van Cizre in september 2015 de M60 tank ingezet. Nederland leverde in 2008 onderdelen voor dit soort tanks.

Inzet van tanks bij beschietingen in dichtbevolkte gebieden brengt een zeer groot risico van burgerslachtoffers met zich mee.³³ Volgens Turkse informatie werden 30 'terroristen' gedood bij de aanval op Cizre, volgens Koerdische bronnen ging het voornamelijk om burgerslachtoffers.

³⁰Beantwoording kamervragen over rapport 'het Nederlandse wapenexportbeleid in 2015' (Kamerstuk 22054, nr. 277)

³¹ debat over de nasleep van de legercoup in Turkije. <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/h-tk-20152016-110-21.html>

³²[http://www.defensenews.com/articles/local-violence-boosts-turkish-armor-market?](http://www.defensenews.com/articles/local-violence-boosts-turkish-armor-market?utm_source=Sailthru&utm_medium=email&utm_campaign=Early%20Bird%20Brief%2011.30.2016&utm_term=Editorial%20-%20Early%20Bird%20Brief)

[utm_source=Sailthru&utm_medium=email&utm_campaign=Early%20Bird%20Brief%2011.30.2016&utm_term=Editorial%20-%20Early%20Bird%20Brief](http://www.defensenews.com/articles/local-violence-boosts-turkish-armor-market?utm_source=Sailthru&utm_medium=email&utm_campaign=Early%20Bird%20Brief%2011.30.2016&utm_term=Editorial%20-%20Early%20Bird%20Brief)

³³<http://turkey.liveuamap.com/en/2016/12-january-turkish-m60-tank-shelling-the-town-of-cizre-srnak>

Tabel 2: Afgegeven vergunningen voor (definitieve) uitvoer militaire goederen (voertuigen) met als eindbestemming Turkije

Afgifte datum	Goederen omschrijving	Oorsprong	Waarde
4-11-2005	Draagarmen voor rupsbanden van pantservoertuigen	VS	43.763
7-2-2008	Delen voor M113 pantservoertuigen	VS	36.750
15-2-2008	Delen voor M113 pantservoertuigen	VS	834
27-8-2008	Delen van M41, M48 en M60 tanks	VS	77.664
8-10-2008	Delen voor M113 pantservoertuigen	VS	1.740
10-11-2010	Delen van YPR pantservoertuigen	Nederland	121.750
23-11-2010	Onderdelen van Fennek verkenningsvoertuigen	Duitsland	250.000
17-11-2011	Productie apparatuur voor geschutskoepels	Nederland	548.200
17-12-2012	Delen voor militaire amfibievoertuigen	Nederland	19.188
16-4-2015	Delen voor pantservoertuigen	Nederland	37150
8-4-2016	Tankwielen	Nederland	6.800
5-8-2016	Bewegingssysteem voor het testen van tankturrets	Nederland	177005

Van december 2015 tot februari 2016 werd Cizre opnieuw belegerd. Op Youtube is op [video's](#) te zien hoe een Turkse tank in de stad Cizre een gebouw beschiet.^{34 35} Op een andere [video](#) is een tank te zien waarmee een groep Koerdische burgers in Cizre wordt beschoten terwijl ze een witte vlag dragen.³⁶ VN Mensenrechtencommissaris Zeid Ra'ad Al Hussein riep naar aanleiding van deze video de Turkse autoriteiten op tot het respecteren van fundamentele mensenrechten en internationaal recht.³⁷

³⁴<https://www.youtube.com/watch?v=vaBzLWE1SwY>

³⁵<https://www.youtube.com/watch?v=vQakuinvhpc>

³⁶https://www.youtube.com/watch?v=49fJlvjwbl4&oref=https%3A%2F%2Fwww.youtube.com%2Fwatch%3Fv%3D49fJlvjwbl4&has_verified=1

³⁷ <http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=19937&LangID=E>

Een Turkse tank enkele momenten voordat het vuur wordt geopend op burgers met een witte vlag ³⁸

De inzet van zware wapens in dichtbevolkte stedelijke gebieden wordt onder meer veroordeeld door Amnesty International, die de acties niet-proportioneel en onwettig noemt. ³⁹ Het risico van burgerslachtoffers is levensgroot.

Voertuigen spelen ook een belangrijke rol in het offensief in Syrië. M60 tanks zijn een belangrijk onderdeel van de operatie. ⁴⁰ Ook zijn er ACV-15 pantservoertuigen ingezet in de operatie. De ACV-15 is een verbeterde versie van het M113 pantservoertuig, hiervoor leverde Nederland in 2008 nog onderdelen aan Turkije. ⁴¹

Turkse ACV-15 APC's vlakbij de Syrische grens op 25 augustus ⁴²

LUCHTMACHT

Zowel direct als indirect levert Nederland een bijdrage aan de Turkse luchtmacht. Sinds 2004 (zie tabel) heeft Nederland regelmatig vergunningen afgegeven voor de export van onderdelen van gevechtsvliegtuigen en helikopters naar Turkije. Ondanks de belofte van

³⁸https://www.youtube.com/watch?v=49fJlvjwbl4&oref=https%3A%2F%2Fwww.youtube.com%2Fwatch%3Fv%3D49fJlvjwbl4&has_verified=1
³⁹ <https://www.amnesty.org/en/countries/europe-and-central-asia/turkey/report-turkey/>

⁴⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=8DgBhr3uZtE>

⁴¹ <https://www.offiziere.ch/?p=28962>

⁴² <http://www.janes.com/article/63266/turkey-heads-off-kurdish-advance-with-syria-incursion>

extra kritisch toezicht op de afgifte van vergunningen gingen er in 2015 onder andere rotorbladen voor een UH-60 Black Hawk helikopter met een waarde van meer dan tweehonderdduizend euro naar Turkije. Deze helikopters worden actief ingezet door de Turkse luchtmacht. Hetgeen onder meer blijkt uit het feit dat de PKK er een neer wist te schieten in het noorden van Irak in maart 2016.^{43 44} Daarnaast vinden overdrachten plaats van luchtvaarttechnologie aan Turkije.

Tabel 3: Afgegeven vergunningen voor (definitieve) uitvoer militaire goederen (luchtmacht) met als eindbestemming Turkije

Afgifte datum	Goederen omschrijving	land van bestemming	land van eindbestemming	oorsprong /herkomst	waarde (€)
31-3-2004	Propellerbladen/delen transportvliegtuigen	Turkije	Turkije	VS	207.873
24-5-2004	Delen van Jet Fuel Starters t.b.v. in F-16	Turkije	Turkije	VS	391.521
24-5-2004	Delen voor trainingsvliegtuigen	Turkije	Turkije	VS	1.312
3-11-2004	Delen voor gevechtsvliegtuigen	Turkije	Turkije	VS	302.556
3-11-2004	Delen voor SF-260 D Augusta trainingsvliegtuigen	Turkije	Turkije	VS	6.307
2-8-2005	Onderdelen voor F-4 gevechtsvliegtuigen	VS	Turkije	VS	165.140
26-8-2005	Onderdelen voor motoren van F-4 gevechtsvliegtuigen	Turkije	Turkije	VS	305.905
22-2-2007	Testbankdelen voor delen F-16 gevechtsvliegtuigen	Turkije	Turkije	VS	102.700
6-7-2007	Onderdelen t.b.v. motoren van F-16 gevechtsvliegtuigen	VS	Turkije	VS	177.294
27-7-2007	Onderdelen t.b.v. motoren van F-16	Turkije	Turkije	VS	177.294
23-2-2011	Hydraulisch systeem voor helikoptersimulator	Turkije	Turkije	Div	607.466
8-11-2012	Technologie voor militaire vliegtuigen	Turkije	Turkije	Nederland	0
26-11-2012	Delen voor militaire vliegtuigen	Duitsland	Turkije	Onbekend	121.002
21-8-2013	Deel van een F-16 gevechtsvliegtuig	Turkije	Pakistan	VS	500.000
12-2-2014	Banden voor militaire transportvliegtuigen	Duitsland	Turkije	VS	78.761
31-7-2014	Delen voor T129 gevechtshelikopters	Turkije	Turkije	VS	44.455
11-8-2014	Delen voor gevechtshelikopters	Turkije	Turkije	VS	59.600
27-8-2014	Deel voor een militaire vliegtuig	Turkije	VK	Uk	994
15-9-2014	Technologie voor militaire vliegtuigen	Turkije	Turkije	Nederland	1
22-9-2014	Technologie voor militaire vliegtuigen	Turkije	Turkije	Nederland	1
29-9-2014	Deel voor een gevechtsvliegtuigen	Turkije	VS	Nederland	947.585
23-10-2014	Delen voor gevechtshelikopters	VS	Turkije	VS	70.075
23-10-2014	Delen voor gevechtshelikopters	Turkije	Turkije	VS	46.717
12-1-2015	Deel voor een gevechtshelikopter	Turkije	VS	VS	41.361
12-1-2015	Deel voor een gevechtshelikopter	Turkije	VS	VS	23.044
27-5-2015	Delen voor transporthelikopters	Turkije	VS	VS	203.183
8-10-2015	Vliegtuigtechnologie	Turkije	Nederland	Nederland	0

Behalve directe levering is er ook sprake van veel indirect leveringen richting Turkije. Al decennia lang zijn Nederlandse bedrijven als toeleverancier betrokken bij grote Amerikaanse wapenprogramma's, voortvloeiend uit de eerdere aankoop door Nederland

⁴³http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/7263258.stm

⁴⁴<http://kurdistantribune.com/turkish-army-suffers-heavy-losses-in-kurdistan-why-does-ankara-hide-this/>

van het betreffende wapensysteem. In de periode 2000-2010 ging dat om orders met een waarde van 1,4 miljard euro.⁴⁵ Vooral om die reden is de VS al jaren de belangrijkste bestemming van de Nederlandse wapenhandel.

Gegeven het feit dat de VS geen toestellen meer voor de eigen krijgsmacht bouwen, is het leeuwendeel van deze export bestemd voor F-16's die door andere landen bij fabrikant Lockheed Martin zijn besteld. In 2008 werd nog een contract getekend voor de levering van dertig F-16's aan Turkije, onder de liefdevolle projectnaam Peace Onyx IV. In december 2012 werden de laatste F-16's afgeleverd. Dat hierin Nederlandse onderdelen verwerkt zijn ligt voor de hand, maar valt niet uit uitvoervergunningen op te maken, aangezien die voor F-16 onderdelen vrijwel altijd alleen de VS als bestemming noemen en zelden de daadwerkelijke eindbestemming. Nederland heeft geen enkele controle over wat er gebeurt met de in Nederland geproduceerde onderdelen. Zo kunnen deze onderdelen in F-16's zitten die vanuit de VS geleverd zijn aan onder meer Egypte, Marokko, Irak, Oman, Taiwan, Israël en Turkije.

SAMENWERKING F-35

Een speciaal geval is de samenwerking op het gebied van de JSF (F-35). Er worden grote exportvergunningen afgegeven voor in Nederland gemaakte onderdelen van de F-35 naar assemblagelocaties in de VS, Turkije en Italië. In diverse verdragen is vastgelegd dat voor de F-35 het exportbeleid van de VS moet worden gevolgd.⁴⁶ Op het moment dat Nederland zou willen besluiten om, bijvoorbeeld vanwege zorgen over mensenrechten, Turkije niet verder te helpen met de JSF dan kan dat niet; het Amerikaans beleid is leidend.

afgifte datum	goederen omschrijving	land van bestemming	land van eindbestemming	land van oorsprong	waarde (€)
9-12-2014	Delen voor F-35 gevechtsvliegtuigen	VS, Italië, Turkije	VS, Italië, Turkije	Diverse landen	700000000
27-11-2015	Delen voor F-35 gevechtsvliegtuigen	Turkije	VS	VS	452857
1-9-2016	Delen voor F-35 gevechtsvliegtuigen	Turkije	VS	Nederland	272405

Turkije is een belangrijk land in het kader van het F-35-project. Het werd door het Pentagon uitgekozen als een van de centra voor groot onderhoud in Europa en is samen met Italië, geselecteerd voor onderhoud van de motoren en vliegtuigrompen van de Europese F-35 vloot.⁴⁷ Turkije neemt met tien bedrijven deel aan de productie van de F-35, onder meer bij de ontwikkeling van een kruisraket voor het toestel.⁴⁸

⁴⁵ Analyse Nederlandse wapenexport 2010. Stop Wapenhandel. http://stopwapenhandel.org/sites/stopwapenhandel.org/files/images/analyse2010_def.pdf

⁴⁶ <https://www.state.gov/documents/organization/102378.pdf>

⁴⁷ <http://www.nationaldefensemagazine.org/blog/Lists/Posts/Post.aspx?ID=1697>

⁴⁸ <https://www.f35.com/global/participation/turkey-industrial-participation>

De luchtmacht is een belangrijk onderdeel van de Turkse strijdkrachten. F-16's worden veelvuldig ingezet in zowel Turkije, Irak als Syrië. Sinds juli 2015 zijn er tientallen bombardementen uitgevoerd met voornamelijk F-16's en F-4's. Turkse autoriteiten claimen dat de aanvallen gericht zijn tegen de 'terroristische' groepen, maar in de praktijk worden zowel IS als de PKK als de Syrische Democratische Strijdkrachten (SDF) gebombardeerd.

De luchtmacht wordt voornamelijk ingezet in rurale gebieden. De strategie van het Turkse leger heeft zich verlegd van het controleren van het platteland via een netwerk van controleposten naar 'search-find-destroy-missies', waarbij vanuit de lucht tegenstanders worden opgespoord en uitgeschakeld.⁴⁹ Dat deze inzet ook kan leiden tot grote hoeveelheden slachtoffers bleek in 2011. Tijdens een bombardement op een Koerdisch dorp in het zuidoosten van Turkije werden 35 burgers, voornamelijk jongeren, gedood.⁵⁰ De aanval werd uitgevoerd door twee Turkse F-16's.⁵¹ In een verklaring liet een Turkse official weten dat de aanval een fout was en dat PKK strijders het doel waren van de bombardementen. De VN heeft zorgen uitgesproken over het gebrek aan onderzoek en vervolging van de verantwoordelijken van dit bombardement.⁵²

Helikopters zijn ook belangrijk bij militaire offensieven in Koerdische rurale gebieden.⁵³ De T129 wordt veelvuldig ingezet voor luchtaanvallen.⁵⁴ Deze multifunctionele helikopter wordt gebruikt voor zowel verkenning als voor aanvalsmissies. Hij kan worden uitgerust met Hellfire/Spike raketten, ongeleide raketten en Stinger air-to-air raketten.⁵⁵ Nederland leverde in 2014 voor 45.000 euro aan onderdelen voor de T129 gevechtshelikopters.

Sinds juli 2015 voerde de Turkse luchtmacht tientallen bombardementen uit op de door het Westen gesteunde SDF.⁵⁶ Human Rights Watch (HRW) stelt dat er bij deze bombardementen veel burgerslachtoffers vallen en veroordeelt dan ook deze acties.⁵⁷ Volgens het Syrian Observatory for Human Rights zijn er in de periode september tot december 2016 96 burgerslachtoffers gevallen, waaronder 22 kinderen, door Turkse luchtaanvallen in Noord-Syrië.

OPTISCHE PRODUCTEN

Sinds 2004 is voor ongeveer 7,5 miljoen euro aan (onderdelen van) nachtzichtkijkers, warmtebeeldcamera's, infraroodkijkers, vizierkijkers en technologie voor deze kijkers naar Turkije geëxporteerd.

⁴⁹<http://www.al-monitor.com/pulse/tr/originals/2016/09/turkey-new-anti-pkk-strategy.html#ixzz45F67vqYP>

⁵⁰<http://www.economist.com/node/21556616>

⁵¹<http://www.hurriyetdailynews.com/questions-grow-over-uludere-intel-failure.aspx?PageID=238&NID=10450&NewsCatID=338>

⁵²<https://www.hrw.org/world-report/2016/country-chapters/turkey>

⁵³<http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/09/turkey-new-anti-pkk-strategy.html#ixzz45FO3yKdp>

⁵⁴<http://aa.com.tr/en/turkey/turkeys-t-129-helicopter-leads-anti-terrorism-fight/54521>

⁵⁵<https://www.tai.com.tr/en/project/atak>

⁵⁶<http://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-turkey-idUSKCN10Z07J>

⁵⁷ <https://www.hrw.org/news/2016/09/15/syria-turkish-strikes-sdf-fighters-kill-24-civilians>

Tabel 5: Overzicht (definitieve) uitvoer nachtkijkers (2004-2015) met als eindbestemming Turkije		
goederen omschrijving	waarde (€)	Aantal vergunningen afgegeven
Cryogene koeler t.b.v. warmtebeeldcamera	6590248	37
Optische componenten voor Laser Range Finders	5725	2
Vizierkijkers, delen en toebehoren daarvoor	193000	5
Warmtebeeldcamera	491296	2
Infraroodkijkers met toebehoren	180500	4
Totaal	7460769	50

Het gaat hier om ondersteunende apparatuur die een rol speelt bij militaire acties en grensbewaking. Deze camera's en kijkers zijn vaak belangrijk bij het traceren en dus eventueel uitschakelen van doelen. Deze apparatuur kan worden ingezet door infanterie, voertuigen en vliegtuigen.

LENZEN

Nederland levert verschillende soorten lenzen voor militair gebruik aan Turkije. Het is onbekend voor welke wapensystemen de lenzen bedoeld zijn.

Tabel 7: Overzicht (definitieve) uitvoer lenzen (2004-2015) met als eindbestemming Turkije			
goederen omschrijving	land van eindbestemming	oorsprong /herkomst	waarde (€)
Bolle lenzen voor lasergeleide raketten	Turkije	Duitsland	16710
Bolle lenzen voor lange afstands anti tank raketten	Turkije	VK	5851
Lenzen	Turkije	Zuid-Korea	13780
Bolle lenzen (domes) voor lasergeleide raketten	Turkije	Duitsland	19500
Bolle lenzen (domes) voor lasergeleide raketten	Turkije	Duitsland	35000

OVERIGE ONDERSTEUNENDE MILITAIRE PRODUCTEN

Ook in overige ondersteunende producten blijkt Nederland een substantiële leverancier aan Turkije. Zo is in de onderstaande tabel te zien dat er onder andere voor bijna een miljoen aan trainingsmateriaal, verschillende leveringen voor gevechtssimulators, technologie en testapparatuur t.b.v. communicatiesystemen naar Turkije is gegaan. Al deze producten zijn ondersteunend in binnenlandse en buitenlandse gevechtsspanningen van de Turkse krijgsmacht.

Tabel 6: Overzicht van vergunningen voor (definitieve) uitvoer overige ondersteunende militaire goederen met als eindbestemming Turkije (2004-2015)

afgifte datum	goederen omschrijving	land van eindbestemming	waarde (€)
9-10-2007	Trainings materiaal	Turkije	996000
29-7-2009	Technologie voor de productie van pantserplaten	Turkije	88000
18-10-2010	Voor militair product aangepaste motion simulator	Turkije	1265000
20-9-2011	Militaire bewegingssimulator	Turkije	1375000
24-11-2011	Technologie en testapparatuur t.b.v. communicatiesystemen	Turkije	854028
1-3-2013	Lithium batterijen	Turkije	1158800
22-4-2014	Delen voor militaire simulatiesystemen	Turkije	169000
22-4-2014	Technologie voor de ontwikkeling van polymeren	Turkije	161500
2-4-2014	Insteekloop voor oefenmunitie	Turkije	44700
16-5-2014	Lithium batterijen	Turkije	1014800
1-10-2014	Software voor simulatiesystemen	Turkije	370000

MARINE EN DE VLUCHTELINGENTRAGEDIE

Een substantieel deel van de Nederlandse wapenexport naar Turkije bestaat uit producten voor de marine, sowieso de grootste tak van Nederlandse wapenindustrie. Daarbij gaat het voornamelijk om twee projecten. Ten eerste IMSS ('Long Horizon Integrated Maritime Surveillance System'), een gezamenlijk programma voor onder meer software, hardware en communicatiesystemen voor gevechts- en patrouilleschepen ter waarde van meer dan 50 miljoen euro, dat wordt uitgevoerd door het Turkse Ayesas en Thales Nederland.⁵⁸ Het tweede betreft radar- en C3-systemen (Communications, Command and Control) en delen voor vuurleidingsystemen. Het gaat hier om systemen die zorgen voor de communicatie tussen radars en wapens op zware oorlogsschepen. Deze spelen geen rol in de huidige conflicten.

Wel speelt de Turkse marine een centrale rol bij het Gezamenlijk Actieplan van de EU en Turkije, gericht op 'migratiebeheersing', waarbij nauw wordt samengewerkt tussen Turkije en het EU grensbewakingsagentschap Frontex. Door dit plan, dat bekend staat als de 'vluchtelingendeal' komen vluchtelingen klem te zitten aan grenzen of tussen landen, en worden gedwongen gevaarlijkere routes te nemen. Turkije heeft toegezegd maatregelen te nemen zoals het versterken van "de interceptiecapaciteit van de Turkse Kustwacht, vooral door het upgraden van surveillancematerieel, het opvoeren van patrouilleactiviteiten en opsporings- en reddingscapaciteiten, waaronder het meer samenwerken met EU lidstaten." Van haar kant beloofde de EU Turkije te steunen bij het "versterken van de patrouille- en surveillancematerieel van de Turkse Kustwacht, evenals andere relevante Turkse autoriteiten".⁵⁹ Zo kreeg het Nederlandse bedrijf Damen een aanbesteding om zes

⁵⁸ [s://www.highbeam.com/doc/1G1-105161236.html](https://www.highbeam.com/doc/1G1-105161236.html)

⁵⁹ European Commission, EU-Turkey joint action plan, 15 October 2015

SAR (Search and Rescue) boten te bouwen voor de Turkse kustwacht. De boten worden gefinancierd door de EU.⁶⁰ Ze hebben geen militaire kenmerken en vallen niet onder militaire export.

⁶⁰ http://www.damen.com/en/news/2016/11/six_search_and_rescue_boats_from_damen_shipyards_antalya

Doorvoer

Nederland is een belangrijk doorvoerland, ook voor wapens en munitie. Ook voor de doorvoer van wapens moet een vergunning worden aangevraagd, tenzij het een zending betreft die afkomstig is van of bestemd is voor bondgenoten. Zelfs ten tijde van een oorlog kunnen grote hoeveelheden munitie via Nederland aan Turkije worden geleverd, enkel en alleen omdat men niet de controle van een bevriende natie over wil doen.

Tabel 8: Overzicht doorvoer (2004-2015) met als bestemming Turkije

Datum aanvraag	Aantal	Goederen omschrijving	land van herkomst	land van bestemming	Vervoermiddel	Plaats van uitgang
18-5-2005	50000	Patronen kal. 5,7x28	België	Turkije	Vliegtuig	Maastricht
15-3-2006	5002	2 Pistolen, 5000 Munitie	België	Turkije	Auto/Vliegtuig	Maastricht
27-9-2006	5001	1Machinegeweer kal. .50; 5000 patronen	België	Turkije	Vliegtuig	Maastricht
13-8-2007	14355000	Slaghoedjes	VS	Turkije	Schip	Rotterdam
9-9-2008	40000000	Slaghoedjes	VS	Turkije	Schip	Rotterdam
31-8-2011	25000 kg	Rookzwak buskruit	Zuid-Afrika	Turkije	Schip	Rotterdam
14-12-2015	100	Base Bleed Motor	Zuid-Afrika	Turkije	Boot	Rotterdam

In het verleden bleek doorvoer, voorafgaand aan en tijdens grote Turkse militaire operaties gewoon te kunnen doorgaan. Inmiddels is de regelgeving doorvoer aangescherpt en kan de regering besluiten om een doorvoerlevering, ook al is die bestemd voor een bondgenoot, tegen te houden.

Dat voor de levering van artillerie (base bleed motor) nog in 2015 een vergunning is verstrekt is zorgwekkend. Artillerie wordt regelmatig ingezet in dichtbevolkte Koerdische gebieden.

De Turkse wapenindustrie

In de jaren negentig was Turkije de grootste importeur van militaire producten wereldwijd. Vanwege het Turkse optreden tegen de Koerden stelden sommige landen, waaronder Nederland, in de jaren negentig een wapenembargo in tegen Turkije. Met de ontwikkeling van een eigen wapenindustrie heeft Turkije haar handen meer vrij. Bovendien wil de Turkse regering van Turkije weer een grootmacht maken en daarbij hoort een eigen wapenindustrie.⁶¹

Erdogan claimde tijdens de openingsspeech op de wapenbeurs IDEF in 2015 dat zijn doel is om “vanaf 2023 volledig onafhankelijk te zijn van buitenlandse wapenimport”.⁶² Hoewel gezien de complexiteit van moderne wapensystemen een volledig onafhankelijke wapenindustrie voor een land als Turkije nogal ambitieus is, kan het land inmiddels ongeveer de helft van zijn militaire behoeften zelf produceren. Bij de ontwikkelen van een eigen defensie-industrie heeft Turkije handig gebruik gemaakt van samenwerkingsovereenkomsten bij productie en aankoop van wapens uit andere landen. Hier zal worden ingezoomd op een aantal Nederlandse bijdragen hieraan.

POLITIEKE STEUN

In 2013 bracht minister van Defensie Hennis een bezoek aan de Turkse wapenbeurs IDEF en bezocht daar onder meer de stand van het Nederlandse bedrijf Microflown AVISA. Tijdens de beurs tekende DSM Dyneema in haar bijzijn een contract met pantservoertuigbouwer FNSS. DSM gaat voor het Turkse bedrijf meewerken aan een Maleisische order voor 257 pantservoertuigen.⁶³ Eerder in 2012 vonden ook al twee missies naar Turkije plaats. In mei 2012 waren de toenmalige ministers van Defensie en Economische Zaken, Hillen en Verhagen, aanwezig bij de ondertekening van contracten tussen Nederlandse en Turkse wapenfabrikanten aan boord van het voor de gelegenheid in de Bosporus aangemeerde fregat Evertsen.⁶⁴ Premier Rutte en minister Ploumen van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking brachten in november 2012 een bezoek aan Turkije met in hun kielzog een grote handelsdelegatie. Ploumen tekende bij die gelegenheid een overeenkomst om de luchtvaartindustrie van beide landen beter met elkaar te laten samenwerken.⁶⁵

ASELSAN EN THALES

Met een omzet van bijna 1 miljard euro is het Turkse bedrijf Aselsan Turkije's grootste wapenproducent. Aselsan is opgericht in 1975 met als doel het produceren van

⁶¹ <http://www.reuters.com/article/us-turkey-election-defence-idUSKBN0OC0FT20150527>

⁶² <http://www.dailysabah.com/business/2015/05/05/president-erdogan-turkey-aims-to-use-no-external-resources-for-defense-systems>

⁶³ Dennis-P. Merklingshaus, 'IDEF 2013 – Turkey Demonstrates Growing Defence Capabilities', Military Technology, oktober 2013; Arjen van der Ziel, 'De Turkse drone verkoopt goed', de Volkskrant, 15 mei 2013

⁶⁴ <https://www.defensie.nl/actueel/nieuws/2012/05/24/minister-hillen-haalt-banden-met-turkije-aan-video>

⁶⁵ <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2012/11/06/nederland-en-turkije-trekken-geld-uit-voor-vliegtuigindustrie>

communicatie-uitrusting. Sinds de eeuwwisseling zijn producten van Aselsan geïntegreerd in bijna alle wapensystemen van de Turkse krijgsmacht, waaronder onderdelen van F-16 en Stingers.

Een van de belangrijkste partners van Aselsan is Thales. Deze Frans-Nederlandse onderneming werkt al jaren samen met Aselsan, met name op het gebied van maritieme projecten.⁶⁶ Turkije is vaste klant van Thales.

Behalve leveringen voor de Turkse krijgsmacht levert Nederland ook samen met de Turkse industrie voor andere landen. Zo gaf Nederland in 2012 voor het eerst een vergunning van betekenis af voor export van militaire goederen naar Turkmenistan. Thales Nederland leverde voor bijna 7 miljoen euro Scout Variant radarapparatuur voor twee schepen voor de kustwacht van het land aan de Kaspische Zee.⁶⁷ De Turkse scheepswerf Dearsan bouwde voor 55 miljoen euro de P-1200 patrouilleschepen in modules, die vervolgens in Turkmenistan geassembleerd werden. Thales Nederland leverde de radars aan hun Turkse partner Aselsan, welke ze samen met 25 mm geschut op de schepen installeerde. In september 2012 zijn de schepen in de vaart genomen. Ondanks dat de mensenrechtensituatie in Turkmenistan zorgwekkend was, beoordeelde toenmalig minister Rosenthal dat noch de radarsystemen noch de patrouillevaartuigen konden worden ingezet bij mensenrechtenschendingen.

FOKKER EN TURKIJE

Zoals eerder benoemd is Turkije een belangrijk land in het kader van het F-35-project.^{68 69} Fokker Elmo, een werkmaatschappij van Stork, werd in 2008 geselecteerd als de onderneming die alle bekabeling mag leveren voor het nieuwe Amerikaanse gevechtsvliegtuig (ook bekend als Joint Strike Fighter (JSF)). Stork heeft hiervoor een contract getekend met het Amerikaanse wapenbedrijf Lockheed Martin.

Een van de betrokken bedrijven is de Fokker Elmo-vestiging in Izmir, die een deel van de elektrische bekabeling produceert. Fokker Elmo heeft een overeenkomst getekend voor de bouw van een nieuwe fabriek in Izmir. De verwachting was in 2008 dat de fabriek 50 miljoen euro zou gaan bijdragen aan de omzet van Stork. De zaken gaan blijkbaar goed want in 2014 werd een nieuwe afdeling geopend. De fabriek telt nu zo'n 275 werknemers en de verwachting is dit zal groeien naar 400 de komende jaren.⁷⁰ De belangrijkste factor bij de keuze van Stork voor Turkije waren de kosten. Ook spreekt Fokker over een 'excellente samenwerking' met het Turkse staatssecretariaat voor Defensie (SSM). Een samenwerking met China, waar Stork al een bekabelingsfabriek heeft en de loonkosten laag zijn, was niet mogelijk vanwege Amerikaanse regels die verbieden dat gevoelige

⁶⁶ <https://www.thalesgroup.com/en/worldwide/defence-turkey>

⁶⁷ Vergunning 28795262 van 11 mei 2011. 'Turkmenistan Moves To Revamp Its Soviet-era Services', Sea Power, december 2012 (<http://www.seapower-digital.com/seapower/201112?pg=56#pg56>)

⁶⁸ <http://www.nationaldefensemagazine.org/blog/Lists/Posts/Post.aspx?ID=1697>

⁶⁹ <https://www.f35.com/global/participation/turkey-industrial-participation>

⁷⁰ http://www.fokker.com/Fokker_Elmo_Opens_Izmir_Facility

informatie in handen valt van landen waarvan de VS dat niet willen.⁷¹ In het geval van NAVO bontgenoot Turkije is dit blijkbaar geen probleem.

De overdracht van technologie is al decennia gaande. In 1988 sprak Nederland met Turkije af dat het hoogwaardige technologie voor de elektronische oorlogsvoering en vluchtsimulators voor de F-16's zou leveren.⁷²

afgifte datum	goederen omschrijving	land van bestemming	oorsprong /herkomst	waarde (€)
8-11-2012	Technologie voor militaire vliegtuigen	Turkije	Nederland	0
15-9-2014	Technologie voor militaire vliegtuigen	Turkije	Nederland	1
22-9-2014	Technologie voor militaire vliegtuigen	Turkije	Nederland	1
8-10-2015	Vliegtuigtechnologie	Turkije	Nederland	0

DAMEN EN TURKIJE

In 2013 nam het Nederlandse bedrijf Damen Shipyards een scheepswerf in Turkije over van het bedrijf Vitters. Onder de nieuwe naam Damen Shipyards Antalya kreeg Damen de eerder genoemde opdracht van de International Organisation for Migration (IOM) om zes Search and Rescue (SAR) lichte boten te maken. De verwachting is dat de boten in 2017 worden afgeleverd.⁷³

OVERIGE TECHNOLOGIE

Sinds 2004 is veel technologie overgedragen met betrekking tot het IMSS systeem, met onder meer software, hardware en communicatiesystemen voor gevechts- en patrouilleschepen.⁷⁴ Wat precies de levering inhoud van productieapparatuur voor geschutskoepels in 2011 van meer dan een half miljoen euro is onduidelijkheid. Zowel schepen als tanks als pantserwagens kunnen geschutskoepels hebben.

⁷¹<http://www.volkskrant.nl/economie/wapenregels-sturen-stork-naar-turkije~a854822/>

⁷²Wij moeten een bedrijf draaiende houden, Nederland wapenhandelaar. De Groene Amsterdammer, August 7, 2013

⁷³<http://defence.pk/threads/six-sar-boats-from-dutch-damen-shipyards-to-be-build-in-antalya.459831/#ixzz4Wlt4nsOk>

⁷⁴<http://www.ayesas.com/en/solutions/c4isr-solutions>

Tabel 10: Overzicht (definitieve) uitvoer technologie (2004-2015) met als eindbestemming Turkije		
afgifte datum	goederen omschrijving	waarde (€)
20-6-2005	Technologie, ondersteuning en training <u>tbv</u> het IMSS	919608
20-6-2005	Technologie, ondersteuning en training <u>tbv</u> het IMSS	2299020
20-6-2007	Technologie, ondersteuning en training t.b.v. IMSS	229403
20-6-2007	Technologie, ondersteuning en training t.b.v. IMSS	2170149
20-6-2007	Technologie, ondersteuning en training t.b.v. IMSS	883664
1-6-2008	Technologie voor surveillance System	229403
1-6-2008	Technologie voorsurveillance System	2170149
1-6-2008	Technologie voor surveillance System	883664
29-7-2009	Technologie voor de productie van pantserplaten	88000
29-6-2010	Infrarood-en ultraviolettechnologie	125000
13-4-2011	Technologie voor modernisering rondzoekradar	20000
18-5-2011	Technologie voor veiligheids- en decontaminatieapparatuur	75000
17-11-2011	Productie apparatuur voor geschutskoepels	548200
24-11-2011	Technologie en testapparatuur t.b.v. communicatiesystemen	854028
1-4-2012	Technologie voor modernisering rondzoekradar	20000
8-8-2012	Technologie voor decontaminatieapparatuur	75000
1-11-2012	Technologie en testapparatuur voor IMSS programma	854028
2-12-2013	Technologie voor radar- en communicatiesystemen	872837
22-4-2014	Technologie voor de ontwikkeling van polymeren	161500
25-9-2014	Technologie voor decontaminatieapparatuur	150000
7-1-2015	Software en technologie voor C3 consoles	1000000
20-3-2015	Radartechnologie	100000

ONTWIKKELING TURKSE INDUSTRIE

Nu Turkije zijn wapenindustrie heeft opgebouwd gaat het zijn eigen technologie beschermen. Interessant is het verhaal van het Nederlandse bedrijf KMWE. In 2015 maakt KMWE bekend zich terug te trekken uit Turkije vanwege strengere eisen van de Turkse overheid om defensie-opdrachten op de thuismarkt uit te voeren. Het bedrijf heeft zijn helft van de Turkse vestiging verkocht aan de andere aandeelhouder Coskunöz. Volgens een Nederlandse topman van het bedrijf: “We stonden op het punt te gaan investeren in een tweede productiehuis om nieuwe defensieorders uit te kunnen voeren. Toen maakte de Turkse overheid duidelijk dat zijn defensiegeheimen niet voor buitenlandse ogen bestemd zijn. Het resultaat was dat we ons aandeel van 50 procent in die dochter snel moesten verkopen aan onze Turkse partner daar, om de order veilig te stellen. (...) We hebben bij de aandelenverkoop bedongen dat we dezelfde producten voor hen blijven leveren. Bovendien heeft onze partner Coskunöz (...) ook veel van zijn technologie ingebracht. Dat betekent dat we kunnen blijven groeien dankzij het partnerschap met dit Turkse bedrijf.”⁷⁵

⁷⁵ <http://www.ed.nl/economie/kmwe-trekt-zich-terug-uit-turkije-1.4827319>

Ook gaat de Turkse wapenindustrie exporteren. De afgelopen jaren is de export fors gestegen, volgens cijfers van SIPRI stond Turkije tussen 2010-2015 op de 18e plaats van wapenexporteurs wereldwijd met een duidelijke toename sinds 2011.⁷⁶

Het aantal landen waarbij nationale strijdkrachten gebruik maken van Turkse wapensystemen is gestegen tot elf, melde Aselsan onlangs. Componenten en deelsystemen worden geëxporteerd naar vijftig landen, waaronder Kazachstan, Maleisië, Kroatië, Qatar, Pakistan, Bahrein, Turkmenistan, Verenigde Arabische Emiraten, Egypte en Georgië.⁷⁷ Er is weinig controle op de Turkse wapenexport.

⁷⁶ <http://books.sipri.org/files/insight/SIPRIInsight1401.pdf>

⁷⁷ <http://turksemedia.nl/turkije-maakt-eigen-wapensystemen-verkoop-aan-wereld-stijgt/>

Conclusie

Nederland is goed voor ongeveer 8% van de totale Europese wapenexport naar Turkije. In de periode 2006-2015 werd voor 418,52 miljoen euro aan militaire producten naar Turkije geëxporteerd. Daarmee staat het land op nummer twaalf van grootste ontvangers van Nederlandse militaire producten. Ook heeft Nederland een rol gespeeld in de ontwikkeling van de Turkse wapenindustrie. Bedrijven ontvangen veel politieke steun van de Nederlandse regering bij de samenwerking met de Turkse wapenindustrie. Zo gingen meerdere ministers de afgelopen jaren op handelsmissie naar Turkije.

Ondanks dat Turkije een NAVO-bondgenoot is worden wapenexporten voor het land niet automatisch afgegeven. Minister Koenders stelt dat vergunningaanvragen extra kritisch worden bekeken vanwege de situatie in Zuidoost Turkije. Toch gaan er nog steeds militaire goederen richting Turkije, terwijl dat volgens de criteria van de EU Gedragscode Wapenexport niet zou mogen.

De steun die Nederland geeft aan Turkije voor zijn land- en luchtmacht is niet onbelangrijk. Er worden door de Turkse krijgsmacht zware wapens gebruikt in dichtbevolkte stedelijke gebieden. Het valt niet uit te sluiten dat Nederlandse wapensystemen geleverd aan Turkije, waaronder (onderdelen) van pantservoertuigen, helikopters en gevechtsvliegtuigen zijn/worden ingezet in Turkije, Syrië en Irak. Ook na de belofte van extra kritisch toezicht op de afgifte van vergunningen gingen er in 2015 onder andere rotorbladen voor een UH-60 Black Hawk helikopter naar Turkije. Een land dat oorlog voert, zeker als daarbij burgerslachtoffers vallen en grote vernietiging plaatsvindt, is een slechte bestemming voor Nederlandse militaire producten.

Behalve via directe leveringen kunnen Nederlandse leveringen van onderdelen van F-16's en F-35's via de VS in Turkije terecht komen. In diverse verdragen is vastgelegd dat voor de F-35 het exportbeleid van de VS moet worden gevolgd. (Onderdelen van) gevechtsvliegtuigen zouden onder de huidige Europese exportregels geen vergunning mogen krijgen maar kunnen zo alsnog in landen als Egypte, Marokko, Irak, Oman, Taiwan, Israël en Turkije terecht komen. Over zoiets belangrijks als wapenexportbeleid heeft Nederland de regie uit handen gegeven.

De Turkse regering wil van Turkije weer een grootmacht maken en daarbij hoort een eigen wapenindustrie. Grote investeringen en samenwerking met onder andere Europese landen hebben een snelle ontwikkeling van de Turkse wapenindustrie mogelijk gemaakt. Door deze ontwikkeling is het minder eenvoudig invloed uit te oefenen op de Turkse militaire inzet dan toen er nog, bijvoorbeeld via wapenembargo's, paal en perk kon worden gesteld. Toch heeft Nederland met de wapenexportcriteria nog steeds een instrument om bijvoorbeeld de levering van reserveonderdelen tegen te houden.

De Turkse regering lapt mensenrechten en persvrijheid aan zijn laars. Bij optreden tegen de Koerden is de burgerbevolking niet ontzien en Turkse interventies in Syrië en Irak zorgen voor destabilisatie van de regio. Juist omdat Turkije een NAVO bondgenoot is en een belangrijke geopolitieke positie heeft zou de Nederlandse positie eenduidig moeten zijn. In plaats van omslachtige deals en koehandel zou Nederland een voortrekkersrol moeten spelen bij het wegnemen van de oorzaken van destabilisatie van de regio. Wapenleverantie, externe interventies en het steunen van autoritaire leiders vanwege economisch belangen en (schijn)stabiliteit op korte termijn hebben juist geleid tot destabilisatie op de lange termijn. Dit zijn de belangrijke oorzaken van hedendaagse conflicten in het Midden-Oosten en de vluchtelingentragedie.

Nederland zou geen bijdrage moeten leveren aan de destabiliserende machtspolitiek van het Turkije van Erdogan. Alle wapenexport naar Turkije en samenwerking met de Turkse wapenindustrie moet worden beëindigen. Slechts dan kan Nederlands beleid dat diplomatieke oplossingen voorstaat serieus worden genomen.

AANBEVELINGEN

- ❖ Nederland dient per direct een exportstop in te stellen voor alle wapenexporten richting Turkije. Strengere controle is niet genoeg. Nederland zou geen bijdrage moeten leveren aan de stelselmatige misdaden en destabiliserende rol van het Turkse leger.
- ❖ Alle samenwerking met de Turkse wapenindustrie moet worden beëindigd. Een verzelfstandiging van de Turkse wapenindustrie geeft meer ruimte voor onverantwoorde Turkse militaire ondernemingen. Daarnaast kunnen Nederlandse technologieën en producten via de Turkse wapenindustrie terechtkomen in landen die niet voldoen aan de Nederlandse wapenexportcriteria.
- ❖ Nederland dient de regie te behouden in haar eigen wapenexportbeleid. Ook bij indirecte export van militaire goederen moeten de Europese wapenexport criteria strikt worden gevolgd. Verdragen waarin is vastgelegd dat voor de F-35 het exportbeleid van de VS moet worden gevolgd moeten worden herzien.

Recente publicaties van Stop Wapenhandel

Border wars. How the European arms industry profits from the refugee crisis. (Ook verschenen als: Oorlog aan de grenzen. Hoe wapenhandelaren profiteren van de Europese vluchtelingentragedie). I.s.m. Transnational Institute. Juni 2016

Combat proven, Nederlandse militaire relaties met Israël. Juni 2016

Beleggingen pensioenfondsen in Airbus. April 2016

Wapenexportcontrole in de Oekraïne. Maart 2016

Tax evasion and weapon production ; Letterbox arms companies in the Netherlands. I.s.m. Transnational Institute. December 2015

Topjaar 2014, analyse Nederlandse wapenexport. December 2015

Dutch arms trade with coalition forces in the Yemen war. November 2015

Pensioengeld voor de JSF. Augustus 2015

“Het is wel mijn geld” – Pensioengeld voor kernwapens. Mei 2015

Reactie op Initiatiefnota D66 en PvdA Wapens en Principes. April 2015

Wapenpromotie bij foute vrienden: Nederlandse bedrijven op IDEX wapenbeurs. Januari 2015

Zonder donateurs geen Stop Wapenhandel
Steun ons met een gift op rekening NL11 TRIO 0390 4073 80
t.n.v. Stop Wapenhandel, Amsterdam